

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

ISTRAŽIVANJA U SPECIJALNOJ PEDAGOGIJI

BEOGRAD 2009.

UNIVERZITET U BEOGRADU -
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE -
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

*Istraživanja u specijalnoj
pedagogiji*

Research in Special Pedagogy

Priredio / Edited by
Prof. dr Dobrivoje Radovanović

Beograd / Belgrade
2009

EDICIJA: RADOVI I MONOGRAFIJE

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Istraživanja u specijalnoj pedagogiji

Za izdavača: Prof. dr Dobrivoje Radovanović, dekan

Urednik edicije: Prof. dr Zorica Matejić-Đuričić

Uređivački odbor:

- Prof. dr Dobrivoje Radovanović
- Prof. dr Snežana Pejanović
- Prof. dr Zoran Ilić
- Prof. dr Branko Ćorić
- Prof. dr Vesna Žunić-Pavlović
- Prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović
- Prof. dr Danka Radulović
- Prof. dr Aleksandar Jugović

Recenzenti:

- Dr. Pedro Rankin, School for Psychosocial Behavioural Sciences: Social Work Division North-West University (Potchefstroom Campus), South Africa
- Dr. Joe Yates, Head of Criminology, School of Social Science, Faculty of Media, Arts and Social Science, Liverpool John Moores University, Liverpool, England

Štampa:

„Planeta print“, Beograd

Tiraž:

150

Objavljivanje ove knjige je pomoglo Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj.

Nastavno-naučno veće Univerziteta u Beogradu - Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju donelo je Odluku 3/9 od 8.3.2008. godine o pokretanju Edicije: Radovi i monografije.

Nastavno-naučno veće Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, na redovnoj sednici održanoj 14.4.2009. godine, Odlukom br. 3/54 od 23.4.2009. godine, usvojilo je recenzije rukopisa Tematskog zbornika “Istraživanja u specijalnoj pedagogiji”

ISBN 978-86-80113-83-8

**EDITION:
ARTICLES AND MONOGPRAPHS**

Publisher:

University of Belgrade - Faculty of Special Education and Rehabilitation

Research in Special Pedagogy

For Publisher: dr. Dobrivoje Radovanović, dean

Edition Editor: dr. Zorica Matejić-Đuričić

Editorial Board:

- dr. Dobrivoje Radovanović
- dr. Snežana Pejanović
- dr. Zoran Ilić
- dr. Branko Ćorić
- dr. Vesna Žunić-Pavlović
- dr. Vesna Nikolić-Ristanović
- dr. Danka Radulović
- dr. Aleksandar Jugović

Reviewers:

- Dr. Pedro Rankin, School for Psychosocial Behavioural Sciences: Social Work Division North-West University (Potchefstroom Campus), South Africa
- Dr. Joe Yates, Head of Criminology, School of Social Science, Faculty of Media, Arts and Social Science, Liverpool John Moores University, Liverpool, England

Printing:

„Planeta Print“, Belgrade

Circulation:

150

Publication of this Book supported by Ministry of Science and Technology Development.

Scientific Council of the Belgrade University - Faculty of Special Education and Rehabilitation made a decision 3/9 from March, 8th 2008 of issuing Edition: Articles and Monographs.

Scientific Council, Faculty of Special Education and Rehabilitation University of Belgrade, at the regular meeting held on April, 14.th 2009 the Decision N° 3/53 of April, 23th 2009, adopted a Thematic review manuscripts collection of “Research in Special Pedagogy “

ISBN 978-86-80113-83-8

POVEZANOST RODITELJSKE PREDSTAVE O DETETU SA BAZIČNIM CRTAMA LIČNOSTI SAMOG DETETA

¹Predrag Teovanović, ²Hana Korać, ³Aleksandar Baucal, ¹Tatjana Mentus
¹ Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
² apsolvent Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
³ Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

U dve oblasti psihologije petofaktorska solucija pokazala najadekvatnijom. Petofaktorski model (FFM) pretpostavlja da se bazična struktura ličnosti može predstaviti pomoću pet dimenzija: neuroticizam, ekstraverzija, otvorenost ka iskustvu, saradljivost i savesnost. Ovaj model danas predstavlja dominantnu paradigmu u oblasti psihologije ličnosti. Slično tome, novija istraživanja koja se bave roditeljskom procenom osobina sopstvenog deteta predlažu petofaktorsko rešenje kao sistem organizovanja pridevskog skupa koji se odnosi na ovaj fenomen. Dimenzije roditeljske procene nazvane su odgovornost, zavisnost, agresivnost, prosocijalnost i narcizam. Iako u osnovi ova dva modela stoje različite teorijske i metodološke koncepcije, pretpostavljeno je da se mogu utvrditi izvesne veze između faktora roditeljske procene i bazičnih dimenzija ličnosti deteta, pri čemu kvalitet interpersonalnog odnosa između roditelja i deteta treba držati pod kontrolom. Statistički značajni koeficijenti parcijalne korelacije ukazuju na negativnu povezanost između agresivnosti i neuroticizma, kao i između zavisnosti i ekstraverzije. Pored toga, registrovana su dva značajna para kanoničkih faktora. Nalazi su detaljnije razmotreni u radu.

Ključne reči: Petofaktorski model ličnosti, Roditeljske predstave o osobinama deteta, Kvalitet odnosa roditelj-dete

UVOD

Petofaktorski model ličnosti

Diferencijalni psiholozi pod bazičnim crtama ličnosti podrazumevaju “ne-kognitivne, vremenski stabilne i u odnosu na sve karakteristike uzorka invarijantne dispozicione konstrukte koji mogu da objasne najveći deo varijanse individualnih razlika” (Knežević i sar., 2004b). Sredinom osamdesetih godina Petofaktorski model ličnosti (FFM - Five Factor Model; McCrae & Costa, 1989) postaje dominantna paradigma u ovoj oblasti. Snažna empirijska utemeljenost modela naslanja se na leksičku hipotezu, sadržanu u Katelovoj tvrdnji da su “svi aspekti ljudske ličnosti koji su bili od nekog značaja, interesa ili koristi već registrovani u jezičkoj supstanci” (prema Knežević i sar., 2004b). Petofaktorski mo-

del se predstavlja kao komprehenzivna taksonomija crta ličnosti koja sa pet faktora obuhvata normalno i patološko u jedinstveno polje ličnosti. Drugim rečima, bazična struktura ličnosti može se opisati pomoću pet širokih dimenzija, koje predstavljaju zajednički imenitelj svih prideva kojima se označavaju crte ličnosti, i to: neuroticizma, ekstraverzije, otvorenosti, saradljivosti i savesnosti. Smatra se da one predstavljaju nearbitrarne klasifikacione kategorije potencijalnog univerzuma opisa ljudskog ponašanja.

Dimenzija **neuroticizam** se razlikuje od pojma neurotičnosti, premda je pokazano da su osobe koje postižu visoke skorove na ovoj dimenziji sklonije razvijanju različitih mentalnih poremećaja. Pored toga, ove osobe imaju snažne, destabilizujuće emocije, teško se adaptiraju, sklone su iracionalnim idejama, i poseduju ono što označavamo sintagmom opšta tendencija doživljavanja negativnih emocija. Oспорavano je uključivanje modaliteta agresivnosti u ovaj faktor (Knežević, 2003). **Ekstraverzija** se odnosi na socijalnost, društvenost, i podrazumeva kvantitet i intezitet socijalnih reakcija. Visoke skorove dobijaju osobe koje preferiraju velike skupove ljudi, aktivne osobe koje vole uzbuđenja i tragaju za stimulacijom. Suprotno njima, introverti su uzdržani u socijalnom kontaktu, preferiraju nezavisnost, vole samoću i emotivnu umerenost. **Otvorenost** ka iskustvu je aktivna potreba za iskustvom *per se*, kao i tolerancija osobe prema onom što joj nije blisko. Radoznalost, netradicionalnost, tendencija preispitivanja autoriteta i konvencija, intezivniji doživljaj emocija samo su neke od ključnih karakteristika otvorenih osoba. Postoje mišljenja po kojima otvorenost ka iskustvu nije jednodimenzionalan konstrukt (Griffin i Hasketh, 2004). **Saradljivost** označava stepen u kojem osoba uživa da bude u društvu sa drugima. Osobe sa visokim skorovima na ovom domenu su bazično altruistične, sposobne za empatiju, i imaju potrebu da pomognu drugima. Niske skorove postižu egocentrične, manipulativne i osvetoljubive osobe koje su antagonistički i kompetitivno nastrojene. **Savesnost** se odnosi na organizovanost, perzistentnost i motivaciju u ponašanju usmerenom cilju i striktno pridržavanje sopstvenih principa. Visoku savesnost odlikuju snažna volja, skrupuloznost, tačnost i pouzdanost, dok su osobe sa niskim skorovima daleko bezbrižnije, manje se pridržavaju moralnih načela i sklonije su hedonizmu.

Heuristički značaj Petofaktorskog modela ogleda se u uvođenju teorijskog i terminološkog reda, kao i u stvaranju obuhvatnog konceptualnog okvira. Premda izvesni nalazi sugerišu da crte ličnosti pokazuju izvesan oblik diferencijacije tokom razvoja (Mišić i Kodžić, 2004), potrebna su dalja istraživanja.

Dimenzije roditeljske predstave o ličnosti sopstvenog deteta

U oblasti roditeljske procene deteta, rezultati ranih atribucionih studija su sugerisali da roditelj misli o detetu u terminima crta ličnosti. Baucal (1999) izveštava o studiji Džona i saradnika koji su, polazeći od Petofaktorskog modela konstruisali instrument, a potom ga zadali majkama uz uputstvo da odgovore daju u kontekstu opisivanja sopstvenog deteta. Mada rezultati ukazuju da ovakva metodologija može biti korisna, postavlja se pitanje da li su relacije dimenzija u modelu Velikih pet slične relacijama koje postoje unutar roditeljske predstave.

Kako bi uklonio problem reprezentativnosti uzorka stavki, Baucal (1999) je u svom istraživanju prošao kroz pet faza: utvrđivanje rečnika, utvrđivanje znače-

nja navedenih termina, izbor reprezentativnog uzorka osobina, utvrđivanje skale na kojoj će roditelj procenjivati sopstveno dete i utvrđivanje bazičnih dimenzija i njihovih osobina. U svoje istraživanje uključio je roditelje, koji imaju samo jedno dete, i to uzrasta 5, 9 i 11 godina. Ustanovljeno je da roditelji, bez obzira na svoj pol, obrazovni status i pol deteta, procenjuju osobine deteta na osnovu istih dimenzija.

Odgovornost se odnosi na način na koje dete izvodi, reguliše i usmerava praktične aktivnosti. Visoki skorovi se odnose na decu koja ispunjavaju svoje obaveze na vreme, koja su temeljna, sistematična, ambiciozna, vredna i uporna. Odgovornost govori o stepenu internalizacije normi koje se odnose na praktične aktivnosti (Baucal, 1999). **Agresivnost** ukazuje na frustracionu toleranciju. Deca kod koje je veoma razvijena ova dimenzija slabo kontrolišu unutrašnju tenziju, i posledično tome se doživljavaju kao agresivna, ratoborna, konfliktna, nasrtljiva i nervozna. U socijalnim odnosima teže dominaciji. **Zavisnost** određuju pridevi kojima se koje opisuju afektivni odnosi deteta prema drugima i prema samom sebi. Na pozitivnom polu se nalaze plašljiva, bojažljiva deca, koja su nesamouverena i sklona izbegavanju nepoznatih situacija. Na negativnom polu nalazila bi se deca koja su snažna, odlučna, snalažljiva i hrabra, komunikativna, otvorena, psihički stabilna i sve u svemu snažna i autonomna. **Prosocijalnost** opisuje odnose prema drugim ljudima. Pozitivni pol ukazuje na usmerenost ka drugim osobama, vezanost za druge, empatiju i altruizam, dok se na pozitivnom polu nalaze deca koja ne mare za dobrobit drugih. Peti faktor je, čini se, bimodalna. Na negativnom polu ove dimenzije imamo decu koja su označena kao spora, mlitava i ležerna, roditelji ih vide kao lenju (nemotivisanu), nespretnu, smušenu, kao i nepouzdanu, prevrtljivu i lukavu. Na suprotnom polu imamo decu koja su egocentrična, nadmena i uobražena, sklona manipulaciji u cilju zadovoljenja vlastitih potreba. Kako ovakav skup osobina odlikuje osobe sa narcističkim poremećajem ličnosti, peti faktor je nazvan **narcizam** (dete poštuje samo sebe naspram ravnoteže poštovanja sebe i drugih).

CILJ I OČEKIVANJA

Istraživanje ima za cilj da utvrdi postoji li veza između faktora roditeljskih predstava o osobinama sopstvene dece i bazičnih crta ličnosti same dece uzrasta od 11 i 12 godina. Pretpostavljeno je da način na koji roditelji opažaju svoju decu jeste u vezi sa načinom vaspitanja dece, a da način vaspitanja, putem raznih mehanizama deluje na bazičnu strukturu ličnosti deteta. Zbog dejstva ostalih činilaca, kao i dvosmerne veze između faktora roditeljske predstave i dimenzija ličnosti, nije bilo očekivano da će dejstvo jednog, izdvojenog faktora biti značajno visoko, ali se smatralo da će koeficijenti korelacije pokazati osnovne pravce dejstva.

*1. Faktor **odgovornost** koreliraće pozitivno sa dimenzijom **savesnost***

Pored terminološkog izomorfizma, ove dve dimenzije obuhvataju dva skupa osobina koji se najvećim delom preklapaju. Visoki skorovi i na jednom i na drugom faktoru imaju osobe koje karakterišu osobine poput tačnosti, odgovornosti i samokontrole u smislu disciplinovane težnje ka cilju. Pored toga, razijanje crte savesnosti jedan je osnovnih ciljeva socijalizacije u okviru porodice kao primar-

nog agensa, a čini se da faktor odgovornosti govori upravo o stepenu uspešnosti postizanja ovog cilja.

2. Faktor agresivnost koreliraće pozitivno sa neuroticizmom i ekstraverzijom

Polazeći od Ajzenkove rekonceptualizacije tipova temperamenta (videti Knežević, 2003), prema kojoj se dimenzija ekstraverzije odnosi na snagu afekta, a dimenzija neuroticizma na brzinu promene afekta, pretpostavili smo da će deca koja budu procenjena od strane roditelja kao agresivna posedovati odlike koleričkog temperamenta, drugim rečima – imaće istovremeno pozitivne skorove na skalama koje mere neuroticizam i ekstraverziju.

3. Zavisnost će korelirati negativno sa dimenzijama ekstraverzija i otvorenost

Iako skup osobina kojima je definisan faktor zavisnost nema svoje jednoznačne korelate u Petofaktorskom modelu, pretpostavili smo će deca označena kao zavisnija imati manju otvorenost ka novom iskustvu zbog bazične anksioznosti koja ih karakteriše. Pored toga, Baucal (1999) navodi da ova deca ne preferiraju socijalne kontakte, odnosno da nemaju tendenciju da stupaju u interpersonalne odnose, te stoga možemo očekivati da će biti introvertnija od ostatka dečije populacije.

4. Faktor prosocijalnost koreliraće pozitivno sa saradljivošću

Deca za koju se može reći da su prosocijalna, posedovaće one osobine koje reflektuju bazični altruizam i socijabilnost, odnosno saradljivost.

5. Narcizam će imati negativne korelacije sa crtama savesnost i saradljivost

Bimodalnost faktora narcizam se ogleda u grupisanju definišućih osobina oko dve tendencije ponašanja. Prvi skup se odnosi na snižen aktivitet i probleme sa održavanjem pažnje. Takva deca se često opisuju kao troma, ravnodušna i nepouzdana, što ukazuje na snižene sposobnosti kontrole impulsa, te očekujemo niske korelacije sa dimenzijom savesnosti. Drugi skup osobina odnosi se na samoljublje i narcizam, koji podrazumevaju nedostatak oslanjanja na druge, što je pretpostavljeni korelat nesaradljivosti.

METOD

Postupak i ispitanici

Ispitivanje je sprovedeno na prigodnom uzorku učenika petog i šestog razreda Osnovne škole "Drinka Pavlović" u Beogradu, kojima je zadata revidirana verzija NEO PI-R inventara ličnosti adaptiranog za decu (Mišić i Kodžić, 2004). Ispitanicima je pre zadavanja pročitano uputstvo za popunjavanje testa. Predviđeno

vreme rada od 45 minuta pokazalo se dovoljnim. Nakon završetka ispitivanja, deci su podeljeni upitnici roditeljske procene, uz uputstvo da ih proslede jednom od svojih roditelja. Upitnike je bilo potrebno dostaviti nazad u roku od dva dana. Konačan uzorak činio je 91 par dece (prosečnog uzrasta 11.13 godina, SD=0.37; 43% devojčica) i njihovih roditelja (prosečna starost 41.57, SD=5.58; 75% majki).

Instrument i varijable

NEO PI-R za decu je upitnik koji su konstruisali Mišić i Kodžić (2004) sa ciljem da mere osnovne dimenzije ličnosti na uzrastu od 11 i više godina. Svaka od pet bazičnih dimenzija ličnosti operacionalizovana je pomoću 18 stavki (inventar ukupno sadrži 90 ajtema). Step en slaganja sa tvrdnjom ispitanici izražavaju na petostepenoj skali Likertovog tipa. Autori izveštavaju o nižoj pouzdanosti subskala u odnosu na klasičnu verziju NEO PI-R za odrasle, što je i očekivano s obzirom na uzrast ispitanika i manji broj ajtema, ali zaključuju da su metrijske karakteristike testa uopšte zadovoljavajuće.

Inventar roditeljske predstave o osobinama deteta konstruisao je Baucal (1999). Sastoji se od 90 grupa osobina, a od ispitanika (roditelja) se zahteva da na petostepenoj skali procene učestalost manifestovanja ovih osobina kod svoje dece. Upitnikom se dobijaju skorovi na opisanim faktorima roditeljske procene.

Upitnik kvaliteta interakcije. Kako je izvesno da su roditeljska predstava, sa jedne, i struktura ličnosti deteta, sa druge strane, udaljeni fenomeni, očekivano je da određeni aspekti odnosa između roditelja i deteta mogu značajno uticati na prirodu njihove povezanosti. Pretpostavljajući da efekti roditeljskog vaspitanja zavisi od *kvaliteta interakcije* sa detetom, odlučili smo da držimo pod kontrolom ovu varijablu, procenjajući je pomoću kratkog upitnika od šest ajtema. Za potrebe ovog istraživanja, konstruisane su dve forme upitnika (za roditelje i za decu).

REZULTATI I DISKUSIJA

Pirsonovi koeficijenti korelacije (prikazani u tabeli 1) ukazuju na umerenu povezanost između faktora roditeljske procene i bazičnih crta ličnosti deteta. Dobijeno je čak sedam koeficijenta korelacije koji su statistički značajni na nivou $p < 0.05$.

Tabela 1. Koeficijenti korelacije između faktora roditeljske procene ličnosti deteta i bazičnih crta ličnosti samog deteta (* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$)

	Odgovornost	Agresivnost	Zavisnost	Prosocijalnost	Narcisoidnost
Neuroticizam	-0.05	-0.25*	0.10	0.22*	0.10
Ekstraverzija	0.13	-0.04	-0.31**	0.13	-0.08
Otvorenost	0.12	-0.20	-0.08	0.14	0.01
Savesnost	0.28**	-0.18	-0.01	0.03	-0.01
Saradljivost	0.26*	-0.27**	-0.09	0.21*	-0.07

Kao što je već navedeno, kontrolna varijabla, kvalitet odnosa između deteta i roditelja, operacionalizovana je putem dve forme šestoajtemskog upitnika. Pokazalo se da ne postoji linearna povezanost između dečije i roditeljske procene

kvaliteta odnosa ($r=.02$, $p=.85$). Pored toga, na obe forme upitnika, dobijeni su podaci koji ukazuju da šesta stavka („Roditelj često komentariše moje postupke“/ „Često komentarišem ponašanje svog deteta“) ne korelira sa ostalim ajetemima, što za posledicu ima smanjenje relijabilnosti upitnika. Ovakvi nalazi sugerišu da je optimalno opredeliti se za četiri kontrolne varijable (roditeljska procena kvaliteta odnosa i učestalosti komentarisanja dečijeg ponašanja, dečija procena kvaliteta odnosa i frekventnosti roditeljskih komentara). Kada ove varijable držimo konstantnim, dobijaju se samo dve značajne korelacije između faktora roditeljske procene i bazičnih dimenzija ličnosti deteta (tabela 2).

Tabela 2. Koeficijenti parcijalne korelacije između faktora roditeljske procene ličnosti deteta i bazičnih crta ličnosti deteta, u slučaju kada su pod kontrolom držane četiri varijable (** $p<0.01$)

	Odgovornost	Agresivnost	Zavisnost	Prosocijalnost	Narcisoidnost
Neuroticizam	0.04	-0.31**	0.02	0.19	0.12
Ekstraverzija	0.12	0.06	-0.32**	0.14	-0.01
Otvorenost	0.03	-0.15	-0.05	0.11	0.10
Savesnost	0.18	-0.03	0.12	0.04	0.19
Saradljivost	0.21	-0.20	-0.07	0.18	0.04

U tabeli 3 prikazani su Pirsonovi koeficijenti korelacije između kontrolnih varijabli, sa jedne, te faktora roditeljske procene i bazičnih crta ličnosti deteta, sa druge strane.

Tabela 3. Koeficijenti korelacija između kontrolnih varijabli i faktora roditeljske procene i bazičnih dimenzija ličnosti (* $p<0.05$; ** $p<0.01$)

	Kvalitet odnosa (sa aspekta deteta)	Kvalitet odnosa (sa aspekta roditelja)	Roditelj često komentariše moje postupke	Često komentarišem ponašanje deteta
Neuroticizam	0.01	-0.09	0.36**	0.11
Ekstraverzija	0.34**	-0.03	0.02	-0.10
Otvorenost	0.27*	0.09	-0.06	-0.03
Savesnost	0.48**	0.10	-0.15	-0.25*
Saradljivost	0.40**	0.06	-0.01	-0.04
Odgovornost	0.28*	0.51**	-0.20	-0.13
Agresivnost	-0.25	-0.12	0.03	0.24*
Zavisnost	-0.07	-0.18	0.19	0.32**
Prosocijalnost	0.11	0.29**	0.15	0.22*
Narcisoidnost	-0.26*	-0.28**	-0.01	0.25*

Prikazani rezultati svedoče o generalno slaboj povezanosti roditeljske predstave o osobinama deteta sa bazičnim crtama ličnosti samog deteta. Najviši dobijeni koeficijent parcijalne korelacije ($r=.32$, $p=.002$) ukazuje na negativnu povezanost između zavisnosti i ekstraverzije.

Iako naše hipoteze nisu u potpunosti potvrđene (naprotiv, neke tendencije pokazuju sasvim suprotne pravce od pretpostavljenih), uočene su izvesne veze među ovim grupama faktora.

Odgovornost i savesnost. Pirsonov koeficijent, iako relativno nizak ($r=.27$), pokazao se statistički značajnim ($p<.05$). Ipak, koeficijent parcijalne korelacije je niži, a pri tom nije u rangu statističke značajnosti. Potrebno je u obzir uzeti i visoku korelaciju između roditeljskih procena detetove odgovornosti, sa jedne, i kvaliteta odnosa sa detetom, sa druge strane ($r=.51$, $p<.01$). Ona deca koja uspešno izvode svoje praktične aktivnosti, odnosno ispunjavaju svoje obaveze, bivaju nagrađena od strane roditelja posvećivanjem pažnje i spremnošću za stvaranje kvalitetnog odnosa. Sa aspekta roditelja, deca na koju se odnose visoki skorovi na ovoj skali, pokazuju spremnost da prihvate obaveze, što potencijalno rezultira korišćenjem preferiranog mehanizma vaspitanja – nagrađivanja. U takvoj dijadi razvija se podržavajući odnos. Slično tome, visoka korelacija između savesnosti deteta i njegove procene kvaliteta odnosa sa roditeljem ($r=.48$, $p<.01$) svedoči o istoj pojavi, samo iz druge perspektive. Deca koja su spremna da izvršavaju svoje radne aktivnosti i ispunjavaju obaveze, nailaze na takvu povratnu informaciju o svom ponašanju koja rezultira dobrim odnosom sa roditeljima. Uočavamo da je varijabla kvalitet interakcije uticala na prirodu odnosa između faktora odgovornost i dimenzije savesnosti, i možemo konstatovati da su sve tri varijable međusobno pozitivno povezane.

Povezanost **odgovornosti i saradljivosti** je posredovana kvalitetom odnosa. Dobijeni koeficijent linearne korelacije ($r=.26$, $p<.05$), nešto je viši od koeficijenta parcijalne korelacije, koji se nalazi na samoj granici statističke značajnosti ($r=.21$, $p=.051$). Kako dimenzija saradljivosti referira na osobine poput poverenja, altruizma i potrebe da se pomogne drugima, nije teško razumeti smisao povezanosti ove dimenzije sa faktorom odgovornosti. Kooperativnija deca pokazuju veću spremnost za saradnju u okviru praktičnih aktivnosti, te ih stoga roditelji procenjuju kao odgovorniju i savesniju decu koja češće ispunjavaju svoje obaveze. Pored toga, deca čiji roditelji pokazuju spremnost za kooperativne aktivnosti biće saradljivija, na šta ukazuje korelacija ovog faktora sa dečijom procenom kvaliteta odnosa ($r=.40$, $p<.01$). Dakle, roditelji koji posvećuju više vremena svojoj deci, i to u okviru praktičnih aktivnosti, imaće saradljiviju decu, koja će zauzvrat biti odgovornija.

Agresivnost i neuroticizam. Koeficijent parcijalne korelacije od $-.30$ ($p<.01$) ukazuje da ona deca koja češće iskazuju osobine na koje se odnosi faktor agresivnosti imaju manje skorove na dimenziji neuroticizma. Suprotan našoj hipotezi, ovaj nalaz bi se mogao sagledati u svetlu jedne od dilema iz oblasti Petofaktorske paradigme. Kritikujući upotrebu modaliteta agresivnosti u okviru dimenzije neuroticizam, autori poput Gilforda, Ajzenka i Momirovića (prema Knežević i sar., 2004b) su ukazivali na izvesnu paradoksalnost ideje uključivanja u isti faktor tako različitih fenomena kao što su anksioznost, depresija i impulsivnost. Pomenuti nalaz, iako potiče iz drugačijeg metodološkog okvira, mogao bi biti jedna posredna empirijska validacija hipoteze da agresivnost nije činilac neuroticizma. Naprotiv, uočava se da agresivnija deca pokazuju značajno manju stopu neuroticizma. Moguće je da agresivnija deca eksternalizuju svoje emocije, dok su osobe sa izraženim neuroticizmom sklonije korišćenju internalizujućih mehanizama

što za posledicu ima doživljavanje destabilizujućih osećanja poput tuge, straha, uznemirenosti, krivice.

Iako smo pretpostavili da će **agresivnost i ekstraverzija** biti povezani, dobijen je izuzetno nizak koeficijent korelacije, daleko van opsega statističke značajnosti ($r=-.04$, $p=.74$). Naša hipoteza je počivala na Ajzenkovoju postavci da se ekstraverzija odnosi na snagu afekta (prema Knežević, 2003). Ipak, izvesno je da su različite operacionalizacije dimenzije ekstraverzija zanemarile ovu tačku gledišta, a zauzvrat se fokusirale na razvijanje ajtema koji mere kvalitet, a ne kvantitet (jačinu) emocija, na šta ukazuju i nazivi NEO PI-R faceta: toplina, pozitivne emocije, druželjubivost.

Agresivnost i saradljivost. Koeficijent linearne korelacije ($r=-0.27$, $p<.01$) nešto je viši u odnosu na koeficijent parcijalne korelacije, koji je blizu granice statističke značajnosti ($r=-.20$, $p=.06$). Ovaj nalaz ne čudi, jer je primećeno da deca sa visokim skorovima na skali agresivnosti shvataju agresivnost kao moćno sredstvo u borbi da se nametnu drugima, da osvoje ono što žele, da manipulišu drugim ljudima u cilju zadovoljavanja vlastitih potreba (Baucal, 1999). Upravo ovaj skup opisuje i one osobe koje dobijaju niske skorove na dimenziji saradljivosti.

Zavisnost i ekstraverzija. Najveći koeficijent parcijalne korelacije dobili smo upravo u slučaju ova dva faktora ($r=-.31$, $p<.01$). Deca na koju se odnose visoki skorovi na faktoru zavisnosti nemaju tendenciju da stupaju u socijalne kontakte, štaviše, ona izbegavaju odnose sa drugim ljudima. I introverte karakteriše rezervisanost i distanca u odnosu sa ljudima, kao i mali krug prijatelja, te možemo te osobine posmatrati kao direktne naslednike dečije zavisnosti. Razloge za ovakva ponašanja možemo tražiti u neadekvatnosti ranog iskustva, što predlažu Kesidi i Berlin (prema Baucal, 1999), koji ambivalentni oblik vezivanja vide kao uzrok ovakvog skupa osobina.

Zavisnost i otvorenost. Rezultati pokazuju da ni hipoteza o negativnoj povezanosti ova dva faktora nije potvrđena. U potrazi za razlozima korisno je razmotriti ideju Grifina i Hesketa koji smatraju da otvorenost ka iskustvu nije jednodimenzionalan konstrukt, odnosno da je facete koji definišu ovaj domen moguće organizovati u dve pod-dimenzije, kojima se razlikuje otvorenost ka spoljašnjoj sredini i otvorenost ka unutrašnjim iskustvima (Griffin i Hasketh, 2004). Moguće je da su deca procenjena kao zavisna zapravo otvorenija ka unutrašnjem nego ka spoljašnjem iskustvu, ali korišćeni inventar, koji predstavlja jedinu operacionalizaciju Petofaktorskog modela za ispitanike uzrasta 11 i 12 godina, ne doseže do analize na nivou faceta, te nismo u prilici da empirijski proverimo ovu pretpostavku.

Prosocijalnost i neuroticizam. Deca koja imaju visoke skorove na skali neuroticizma, pokazuju tendenciju ka pripadanju široj društvenoj grupi, imaju altruistične stavove, i ponašaju se u duhu zajedništva ($r=.22$, $p<.05$). Razlog takvog ponašanja mogao bi se kriti ne toliko u težnji da se bude sa drugima, koliko u nameri da se ne bude sam. Odatle bi se prosocijalnost deteta mogla shvatiti kao instrumentalna aktivnost kojom se izbegava doživljavanje negativnih i destabilizujućih emocija. Postoji i alternativno objašnjenje, prema kojem ova deca grade sliku o sebi pre svega na osnovu tuđih predstava o njihovim osobinama. Moguće je da kod njih postoji povećana osetljivost na procene i stavove drugih ljudi, na šta ukazuje koeficijent korelacije između dimenzije neuroticizma i detetove procene učestalosti roditeljskog komentarisanja ($r=.36$, $p<.01$). Odatle izvire potreba da

se bude u društvu, a da se pritom ostavi što bolji utisak, kako bi internalizovane procene drugih, kao značajni elementi izgradnje self-koncepta, bili pozitivnije.

Registrovana je linearna povezanost između **prosocijalnosti i saradljivosti** ($r=.22$, $p<.05$). Pored toga, značajan je i koeficijent korelacije između roditeljske procene kvaliteta odnosa i faktora prosocijalnost ($r=.29$, $p<.01$). Roditelj koji procenjuje dete kao prosocijalno uviđa težnju deteta ka socijalnim kontaktima, doživljava ga kao druželjubivo, te primećuje više prilika da izgradi kvalitetan odnosa svojim detetom. Sa druge strane, deca koja pokazuju visoke skorove na dimenziji saradljivost imaju potrebu da učestvuju u kooperativnim aktivnostima. Uočavamo i statistički značajnu korelaciju između dimenzije saradljivosti i dečije procene kvaliteta odnosa sa roditeljem ($r=.40$, $p<.01$). Možemo pretpostaviti sledeći mehanizam: roditelj koji procenjuje svoje dete kao prosocijalno biće spremniji da posveti vreme svom detetu, čime se pospešuje kvalitet odnosa koji ima sa detetom, što takođe pozitivno deluje na razvoj dečije dispozicije ka saradljivom ponašanju. Kada se kvalitet odnosa uvede kao kontrolna varijabla, gubi se korelacija između prosocijalnosti i saradljivosti ($r=.18$, $p=.09$).

Narcizam pokazuje dosledno niske koeficijente korelacije sa bazičnim dimenzijama ličnosti, od kojih niti jedan nije statistički značajan. Razloge niskih korelacija treba tražiti u razuđenosti osobina koje određuju prirodu ovog faktora. Još prilikom izvorne interpretacije faktora narcizam, Baucal (1999) navodi da se ova dimenzija odnosi na kompleks osobina za koje je teško pronaći zajednički sadržalac, odnosno nit koja povezuje sve te prideve, premda je izvesno da se uglavnom radi o opisima nesocijalizovanih ponašanja. Registrovani korelati narcizma u vidu procene kvaliteta odnosa i iz perspektive roditelja ($r=-.28$, $p=.01$) i iz perspektive deteta ($r=-.26$, $p=.02$) mogli bi pomoći u rasvetljavanju prirode ovog faktora otvaranjem mogućnost da one osobine na koje se dimenzija odnosi posmatramo kao efekte takvih odnosa na relaciji roditelj-dete koji su lišeni prihvatanja, podrške i uvažavanja.

Koji su razlozi generalno niskih koeficijenta korelacije dobijenih u ovom istraživanju? Dva ispitivana fenomena, iako su naizgled metodološki srodna (oba koriste faktorsku analizu, i imaju izvor u jeziku, tačnije u pridevima koji referiraju na osobine ličnosti), počivaju na različitim pristupima. Pre svega, rezultati dobijeni na bazični dimezijama ličnosti predstavljaju mere samoprocene, dok se faktori roditeljske predstave odnose na drugu osobu (sopstveno dete). Pored toga, postoje značajne razlike u leksičkom materijalu koji je korišćen prilikom faktorske analize. Sa jedne strane, u slučaju Petofaktorske paradigme krenulo se od celokupnog fonda prideva koji se odnose na osobine ličnosti (prema Knežević i saradnici, 2004b) koji su potom redukovani, najpre logičkom, a potom i statističkom analizom. Nasuprot tome, u oblasti istraživanja faktora roditeljske procene početna pozicija nije bila pretraga klasičnog rečnika, već je univerzum osobina na osnovu kojih roditelji opisuju svoju decu dobijen zadavanjem upitnika roditeljima sa uputstvom da navedu sve one reči i rečenice kojim opisuju svoje dete. Naravno, ovakvi pristupi doveli su do toga da faktore dobijemo iz dva jezička prostora, dva skupa koji nisu izomorfni, što za posledicu ima nisku povezanost među njima. Dodatni razlog niskih koeficijenata korelacije može poticati od empirijske činjenice da dimenzije ličnosti na ovom uzrastu međusobno koreliraju

u većoj meri nego kod odraslih, što ukazuje na nezavršen proces diferencijacije (Mišić i Kodžić, 2004).

Kako bismo dodatno rasvetlili u prirodu povezanosti faktora roditeljske predstave i bazičnih crta ličnosti deteta, primenili smo i kanoničku korelacionu analizu, kojom su izdvojena dva para kanoničkih faktora (tabela 4).

Tabela 4. Značajne kanoničke korelacije mera roditeljske predstave i dimenzija ličnosti

	Rho	λ	χ^2	df	p
1	0.48	.56	48.71	25	0.003
2	0.42	.73	26.74	16	0.044

Tabela 5. Kanonički koeficijenti i struktura varijabli roditeljske procene

	Kanonički koeficijenti		Kanonička struktura		
	1	2		1	2
Odgovornost	.29	-.72	Odgovornost	.39	.26
Agresivnost	-.79	-.07	Agresivnost	-.72	-.08
Zavisnost	.08	1.00	Zavisnost	.00	.60
Prosocijalnost	.57	-.60	Prosocijalnost	.54	-.36
Narcizam	.23	-.17	Narcizam	.02	.09

Tabela 6. Kanonički koeficijenti i struktura varijabli ličnosti

	Kanonički koeficijenti		Kanonička struktura		
	1	2		1	2
Neuroticizam	.61	-.13	Neuroticizam	.72	-.16
Ekstraverzija	.03	-.80	Ekstraverzija	.20	-.66
Otvorenost	-.13	-.42	Otvorenost	.57	-.15
Saradljivost	.21	.90	Saradljivost	.51	.44
Savesnost	.66	.04	Savesnost	.81	.00

Prvi par kanoničkih funkcija (koji objašnjava 23.4% zajedničke varijanse, tabela 4) ukazuje na da ona deca koju roditelji vide kao nisko agresivnu (pasivnu, neasertivnu, pomirljivu) i visoko prosocijalnu (svoje ponašanje usmeravaju ka potrebama drugih) zapravo su savesna deca sa visokim neuroticizmom (tabele 5 i 6). U skladu sa prethodnim nalazima, možemo razmotriti mogućnost da neuroticizam rekonceptualizujemo kao agresivnost okrenutu ka sebi i svojim potrebama. Pored toga, izgleda da ona deca koja odustaju od svojih potreba lakše internalizuju sredinske norme (odgovornost) i povlađuju zahtevima drugih (prosocijalnost), ali čini se da cenu za bolju uklopljenost u kulturu plaćaju izraženijom sklonošću doživljavanja negativnih emocija (neuroticizam).

Druga kanonička funkcija u prostoru roditeljske predstave (tabela 5) govori o detetu koje je zavisno (okrenuto roditeljima, nesamostalno, nesigurno) i nešto niže prosocijalno (verovatno zbog prevelikog usmeravanja prema roditeljima ne-

maju kapacitete da se stave u službu drugih). Druga kanonička funkcija u prostoru ličnosti (tabela 7) izražava donekle paradoksalnu poziciju introvertnog deteta koje je motivisano da stupa u kontakt sa drugim ljudima. Čini se da druga kanonička korelacija (koja objašnjava 17.2% varijanse, tabela 4) ukazuje na istovremeno prisustvo ambivalentnih težnji deteta: ka individuaciji i samostalnosti, sa jedne, i zavisnosti i simbiotskom odnosu, sa druge strane, koje bi trebalo posmatrati u ključu odnosa sa roditeljima, kao primarnim objektima.

ZAKLJUČAK

Prevažodni cilj istraživanja bio je utvrditi postoje li povezanosti između faktora roditeljske procene osobina deteta i bazičnih dimenzija ličnosti samog deteta. Registrovani su generalno niski koeficijenti korelacije koji, pre svega, ukazuju na udaljenost dva istraživana fenomena. Specifičniji nalazi koji se odnose na prirodu veza među faktorima su detaljno razmotreni.

Dalja istraživanja u ovoj oblasti mogu se kretati u nekoliko pravaca. Kao prvo, treba izvršiti opsežniju empirijsku evaluaciju faktora roditeljske procene. Postoji nekoliko načina da se to uradi, od konstrukcije drugih upitnika, preko replikacije izvornog istraživanja ili proveravanja robusnosti faktora na raznolikim uzorcima, pa do formiranja početnog korpusa prideva pretragom rečnika. Druga grupa istraživanja mogla bi ići u pravcu rasvetljavanja razvoja bazičnih dimenzija ličnosti, posebno ako se uzme u obzir da postoje nalazi koji sugerišu da crte ličnosti pokazuju neki oblik diferencijacije u razvoju (Mišić i Kodžić, 2004). Trećom preporukom ukazujemo da bi dalji rad na konstruisanju upitnika za procenu kvaliteta odnosa na relaciji roditelj-dete mogao biti empirijski plodonosan.

LITERATURA

1. Baucal, A. (1999). *Struktura implicitnog znanja roditelja o osobinama sopstvene dece*, Doktorska teza, Filozofski fakultet, Beograd
2. Griffin, B. & Hesketh, B. (2004). *Why Openness to Experience is not a Good Predictor of Job Performance*, International journal of selection and assessment, Vol.12, No.3, pp. 243-251
3. Knežević, G., Đurić-Jočić D. i Džamonja-Ignjatović T. (2004a). *Neo Pi-R: primena i interpretacija*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd.
4. Knežević, G., Đurić-Jočić D. i Džamonja-Ignjatović T. (2004b). *Petofaktorski model ličnosti*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd.
5. Knežević, G. (2003). *Koreni amoralnosti*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd
6. McCrae, R. & Costa, P. (1989). *More Reasons to Adopt the Five-Factor Model*, American Psychologist, 55, 451-452.
7. Mišić, V. i Kodžić Z. (2004). *Evaluacija Petofaktorskog modela ličnosti na uzorku dece od 11 i 12 godina*, Ispitni rad iz Razvojne psihologije II, Filozofski fakultet, Beograd

THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTAL PLAYS ABOUT A CHILD WITH VERY BASIC WAY PERSONALITIES CHILDREN

¹Predrag Teovanović, ²Hana Korać, ³Aleksandar Baucal, ¹Tatjana Mentus

¹ University of Belgrade - Faculty of Special Education and Rehabilitation

² apsolvent of Faculty of Philosophy, University in Belgrade

³ Faculty of Philosophy, University in Belgrade

Summary

In two fields of psychology five factor solutions have proven to be the most adequate. Five factor model (FFM) assumes that the basic structure of personality can be described by following dimensions: extraversion, agreeableness, conscientiousness, neuroticism, and openness. At present, this model is dominant paradigm in the field of personality psychology. Similarly, recent studies which examined parent's assessment of child's traits have suggested a five factor solution as an organizing system for set of adjectives that refer to this phenomena. Dimensions of parent's assessment are named responsibility, aggressiveness, dependence, pro-sociability and narcissism. Even though in the basis of these two models lay a diverse theoretical and methodological conceptions, it is presumed that some relations can be found among factors of parent's assessment and child's personality traits, whereby quality of interpersonal relation between parents and children should be held under control. Statistically significant partial correlation coefficients indicate a negative connection between aggressiveness and neuroticism, as well as between dependence and extraversion. Beside mentioned, two significant pairs of canonical factors have been registered. Other results are discussed.

Key words: Five factor model, Parents perception of childs traits, Quality of parent-child relation